

Éltető Erzsébet

HÓFEHÉRKE ÉS AZ ÜVEGKOPORSÓ

Tóth Krisztina: Akvárium. Magvető Kiadó, Budapest, 2013

Visszafordíthatatlan sorstragédiák, vakvágányon futó, elrontott életek. Tóth Krisztina első regénye egy újabb, ugyanakkor már a korábbi műveknél is megtapasztalt lenyomata annak a súlyos terhét magán cipelő valóságnak, mely legmélyén mereven fekszik üvegkoporsójában a modern kori Hófehérke: mindazok a női arcok és álarcok mögött rejtőző tekintetek, melyek csak egy pusztuló, levegőtlen, zárt világ üvegfalain belül képesek létezni...

Ez a regény már évek óta meg akart születni. Legalábbis ez látszik Tóth Krisztina írói munkásságából: a 2006-ban kiadott *Vonalkód* novellái már egységbe kíváncsoznak a különböző alcímekben közös kifejezésként előforduló vonal motívum megismétlődésével, majd későbbi, szintén rövidprózákat tartalmazó *Hazaviszlek, jó?* című könyvének szövegvilágával még inkább elmozdult az író a nagyepika felé. Az *Akvárium* előtti novelláskötet, a *Pixel* már olyan regényelemeket tartalmaz, melyek joggal vethetik fel a rövidtörténetek egységként való olvasásának lehetőségét, ahol a kötet minden egyes novellája egy-egy testrészt motívumának a kibontásával él, arról nem beszélve, hogy a szereplők is gyakran ismétlődnek, visszatérnek bizonyos történeteknél.

Az író korábbi munkásságából ismert prózagyűjteményei, a terjedelmileg rövidebb, kurtább történetek így módon már az *Akvárium* előképének tekinthetők. A folytonosságot jelzi az is, hogy az életek ebben a műben is észrevétlenül szaladnak el egymás mellett, akárcsak a korábbi szövegeknél, noha itt elvileg egyetlen összefüggő történetről van szó. Nincs találkozási pont, mi összekötné az egyre hanyatló kapcsolatokat, soha nem kerül sor a szereplők önmagukkal való szembesítésére, mindenhol hiány és pusztulás követi csak a tévutakon bolyongó, kiüresedett hősök mindennapjait.

Talán nem csodálkozunk azon, hogy Tóth Krisztina a regény felépítésének a folyamatát a képzőművészeti alkotás megkonstruálásával hozza párhuzamba. „A jó regényt úgy kell felépíteni, mint egy szobrot” – hangzott el az író kijelentése a Veszprémben rendszeresen megrendezésre kerülő *Trialógusok* 2013. novemberi irodalmi estjén. Ahogy azt Tóth Krisztina elmondta, számára alapvető fontosságú az a szilárd tartás, mely megakadályozza a szöveg szerkezeti széthullását. A korábbi rövidprózáknál mindez még problémásnak tűnhetett: épp csak belecsöppentünk egy-egy lét pillanatnyi állapotába, de a rövid terjedelem nem engedte feltérképezni egy-egy sorstörténet teljességét. A szövegek hirtelen lezárása, majd egy teljesen új élet, új sors ugyanolyan rövid bemutatása a hiányt és a széthullottság érzetét kelthette az olvasóban. Azonban, úgy látszik, a hangulatokra, érzéki benyomásokra nagy hangsúlyt fektető, általában melankolikus, néhol iróniával fűszerezett nyelv által kivetülő léthelyzetek, s az ezeket bemutató megelőző szövegek mostanra mégis összeértek egymással, megszületve egy olyan regényben, amely immár a folytonosság

teljességével mutatja meg a különböző sorsminták alakulását. Egy olyan regénnyé bontott mesének lehetünk szemtanúi az *Akvárium* olvasásakor, ahol a szereplők megállíthatatlanul zuhannak saját tragédiájuk szakadékába, s mire bekövetkezne a felismerés, addigra már rég kiüresedett, érzések nélküli figurává válnak.

Az alapminta, mely pillérként tartja magán az ábrázolni kívánt regényvilág egészét, egy olyan klasszikus történet, melyet mindannyian hallottunk már gyerekkorunkban: a Grimm-mesék egyik közkedvelt alakján, Hófehérkén keresztül érhető el a mű központi magja, még annak ellenére is, hogy a mese csak az utolsó oldalakon válik egyértelművé. Mindaddig csak közvetett módon kapunk utalásokat a kitaszított, árvává lett királykisasszony meséjére. Az akvárium üvegkoporsóvá való átlényegülését éppen az teszi lehetővé, hogy a történet folyamán sorban megmutatja a különböző szereplők mindennapjait, akiknek a lét mindig más és más darabját jelenti e tárgy. Készítőjének, Jóska bácsinak a Benkő doktorék akváriumáról átmásolt létforma kezdetben egy új, egy jobb kor megtapasztalásának a vágya, a változás reménye, mely „születése” pillanatában már eleve pusztulásra lett ítélve: a gittel összetákolt akváriumban szépen „hajladoztak a satnya kis szálak a vízben a kislámpa esti fényénél”. S ahogy a regénybeli idő előrehaladtával sorra halnak meg a szereplők, úgy pusztul el az akvárium élővilága, illetve maga a tárgy szerkezete is. A Jóska bácsi által tulajdonított jelentés, az akvárium mint lehetőségek üvegházának a képe azonban teljesen elhalványodni látszik, amikor a tárgy egy koszos pincelakásba, a Klárimama nevű öregasszonyhoz kerül. Az ízléstelenül öltözködő, rendetlen, idő- és képzavarban szenvedő groteszk figura a regénnyel párhuzamba vont mese tükrében a negatív mesehőst képviseli: „Itt van a farkas, hamm, bekap!”, játssza el egy másik mese, a Piroska és a farkas jellegzetes jelenetét, később pedig a boszorkány attribútumát öltve magára ugyancsak a *rontó* szerepkörére utal. A regény végén egyértelműen elhangzik a klasszikus mesére való utalás, hogy „jó, ő lesz a gonosz mostoha” az unokájával eljátszott történetben, ahol az addigra már kihalt, koszos, haszontalan lim-lommá vált üvegtest mitikus tulajdonságokkal kezd felruházódni. Ezáltal Klárimama unokája, Vica alakja is azonosulni kezd klasszikus előképével: a kislány ugyanannak az árvaságnak és elhagyatottságának

az érzését éli át, mint mesebeli mása. Anyja, Vera súlyos teherként tud csak tekinteni lánya nevelésére. Képtelen megtapasztalni az anyaság érzését, saját lánya nevelését teherként fogja fel, nem érdekli, hogy megváltoztassa egyre hanyatló életét, esélyt sem adva a változásnak. A házasságát, Vera születését, saját megcsalását, mindent csak hagyott magával megtörténni, mert gyerekként nem volt lehetősége megfelelő mintát látni. Miután Klárimama eldobta magától, nevelőszülőknél élt, Edit nénivel, Jóska bácsival és a néni szellemileg visszamaradott testvérével, Eduval. A család egy körfolyosós, lepusztult ház egyik szűk lakásában, merev, csörlátású gondolkodás és betokosodott klisék között tengette mindennapjait. Nem csoda hát, hogy az alapvető emberi érzések hiányával együtt élő Vera később, szinte kiüresedett bábként nem tud úgy viszonyulni Vicához, mint anya a gyermekéhez, még akkor sem, amikor a kivilágított akvárium üvegfalai mögött megpillantja a megkopasztott, rongyos ruhájú játékbabát. Magánkívül ordít fel és támad rá a csak unokájával játszani akaró Klárimamára, hogy „elmebeteg”, holott éppen akkor történt meg Verában az a tragikus felismerés, hogy egész életét egy négy oldal közé zárt, fullasztóan mély és sötét térben töltötte, ahonnan már lehetetlen kiszabadulni. Az ő akváriuma tetteinek meg nem értett aspektusa, a folytonos homály, a tiszta látás eltakarása az átlátszó üvegen túlira kitekintés helyett.

A regény így egyszerre mutatja be az idegen elsajátításának a lehetetlenségét, ugyanakkor a már elsajátított tudás elidegenítésének a folyamatát is. Vera képtelen elszakadni beszürkült hétköznapijaitól, „meséjének” vége nem lehet a boldog beteljesülés példája, üvegkoporsója örökre lezárul.

Bár nincs kimondva egyértelműen, mégis azt érezzük, a gyermeki, tiszta látás még feloldhatja a tragédiát. A kislány naiv, a világra még nyitott látásának köszönhetően Vica szólamain keresztül kinyithatónak tűnik az akvárium üvegén egy olyan rés, melyen keresztül valahogy mégiscsak megcsillan a remény egy magasabb rendű, jobb létezés világa. „A törpéket nézem. Kiszórom a fűbe a sapkájukat” – mondja az értetlenül néző anyjának Vica, s valóban, a kislány mintha folyton álomvilágban járna, neki köszönhető, hogy az akvárium köztes szimbólumként kezd funkcionálni a műben, a keserű valóság mellett megjelenítve a remény lehetőségét. Az akvárium üvegkoporsóval való párhuzamba állítása Vera születésénél még csak sejtelmes módon íródik le: Vica koraszülöttsége miatt inkubátorba kerül. Az itt fekvő gyermek alakja kísértetiesen hasonlít a koporsójában alvó királylányra, s később, a mű végén sejtésünk a mese és a regény párhuzamát illetően egyértelműen be is igazolódik: a törpék „hazamentek aludni a Hófehérkéhez” és a „Játsszunk Hófehérkését!” mondatokban, ahol a már kiürült akvárium magának a játéknak lesz az eszköze. Jól látszik az is, hogy az akvárium mint tárgy egy lehatárolt, zárt, szabályos geometriai formaként egyrészt kifejezi a korlátolt, szűk élettereket, másrészt pedig az álomszerű, víz alatti, sejtelmes és sűrű homályt jeleníti meg. Jelenlét és jelen nem lét kettőssége hozza egyensúlyba ezt a mértanilag tökéletes arányokkal, de mégis bomló szerkezettel bíró világot, aminek láttatása végül az adott szereplő szemén keresztül történő kivetítéstől függ. Az akvárium mint az átjárás közvetítője tehát tulajdonképpen olyan világokat köt össze és egyesít magában regényként, amelyek a valóság oldaláról nézve csak egy rothadó, pusztuló halakkal és szennyvízzel megtöltött mikrovilágot, a tényleges létezés kicsinyített mását vetítik ki, a gyermeki szemszögből, a mesék világából táplálkozva viszont Hófehérke koporsójának képét. Ezen a ponton az eredeti Grimm-mese jelentése is átértelmeződik, a regénybe írt királylány története mindannak a még át nem élt álomnak a szimbólumává válik, melynek funkciója a romlás-elromlás folyamatában éppen a bizakodás felfejtése lenne. Annak a reménye, hogy az önmagába bezárt egyén önmagától törí szét korának és társadalmának jelképes koporsóját, melynek kristályszerű üvegfalából maradt szilánkjain még itt-ott megcsillan az újjászületés egy újjáírt történet tükrén keresztül.